

In caput anguli ili: o rimskoj pravnoj tradiciji u Skupštini Crne Gore

Osnovna je namjera ovog rada dvojaka. S jedne strane, kroz prikaz istraživanja izvorne građe crnogorskog parlamenta od 1946. godine navodimo, želi se ukazati na postojanje i obim neposrednog uticaja rimske pravne tradicije na stvaranje prava u nas. S druge strane, ukazuje se na istorijske okvire u kojima je rimsko pravo postalo temelj savremenog crnogorskog pravnog sistema, te istaći neke konkretne uticaje koje je imalo. Sam rad sačinjen je iz dva pojedinačna nezasebna dijela: (i) uvodni dio sa istorijskim osvrtom na *ius commune* i njegov značaj, i (ii) središnji dio koji sadrži glavne rezultate samog istraživanja.

Cljučne riječi: Pandektno pravo, *ius commune*, Skupština Crne Gore, recepcija prava, *regulæ iuris*, zakonodavni proces

Uvodne napomene

Možda se na samom početku čini uveliko suvišnim i nepotrebnim ukazivati na vezu crnogorskog pravnog sistema sa institutima, konceptima i vrijednostima rimskog prava, jer pouzdano znamo da se, makar u okviru redovne pravničke naobrazbe, ta činjenica posve morala isticati. Međutim, da proučavanje istorije, a naročito pravne, ne bi smjelo služiti samo kao akademski dekor, koristan i razumljiv jedino užem krugu fantastâ, pokazuje nam i rimska pravna tradicija. Ona već vjekovima nezadrživo prevazilazi granice isključivo istorijskopravnog, povezujući institute i vrijednosti prošlosti sa savremenim pravnim problemima i težnjom za njihovim rješavanjem. Upravo je stoga i cilj ovoga rada da, doduše veoma svedeno, ukaže na neke od mogućih načina takvog povezivanja i u savremenoj Crnoj Gori.

Vremenski okvir koji je obuhvaćen istraživanjem proteže se od konstituisanja Ustavotvorne skupštine Narodne Republike Crne Gore (6. saziv) u novembru mjesecu 1946. godine do juna 2016. godine (25. saziv). Pregledani su svi stenogrami sadržani u ukupno 28 svesaka različitog formata i obima, sa svih plenarnih zasjedanja. Izuzetak su stenogrami Skupštine 17. saziva (1990–1992. godine), čije se pojedine sveske ne nalaze u arhivi Skupštine, pa nam i nijesu bile dostupne.

▪ Saradnik u nastavi na predmetu Rimsko privatno pravo i Pravna istorija na Fakultetu pravnih nauka, Univerzitet Donja Gorica. *e-mail:* andrej.bracanovic@udg.edu.me

Takođe, tamo gdje je bilo moguće, pregledana su i dostupna akta relevantnih radnih tijela, kao i skupštinskih vijeća za period od 1953. do 1990. godine sa izuzetkom Izvršnog vijeća. Osim toga, neznatno su korišćeni i dokumenti iz lične arhive autora, kao i javno dostupna dokumenta na zvaničnoj internet stranici Skupštine Crne Gore.

Razlog za ovakvo ograničavanje vremenskog okvira može se činiti isprva nejasnim jer je izlivanja rimske pravne tradicije na prostore Crne Gore bilo i mnogo prije 1946. godine. Na to opredjeljenje nas je, s jedne strane, primorala dostupnost arhivskog materijala koji je, ovako u cjelosti, sačuvan jedino u Skupštini Crne Gore, a s druge strane, namjera da pokažemo uticaj rimske pravne tradicije isključivo na savremeno crnogorsko pravo i to isključivo kroz rad zakonodavnog tijela. Stoga bi bilo neophodno, i korisnije, ispitati uticaj tradicije Opšteg prava i njen obim u sudskoj praksi, a naročito onoj ustavnosudskoj.

Uzev sve ovo u obzir, ovaj rad nikako ne treba shvatiti kao sveobuhvatnu analizu uticaja rimske pravne tradicije na savremeno pravo u Crnoj Gori, jer on to nije ni u pokušaju; on je više pokušaj osvjetljavanja jedne organske veze prava prošlosti u prava sadašnjice, ali i poziv da se ta veza u budućnosti dodatno istražuje i ojačava. Konačno, u radu nijesu ni prikazani svi rezultati istraživanja, jer to zahtijeva drugu metodologiju i neku drugu priliku.

1. *Ius commune* i njegov značaj

Okvir vrednovanja rimskog prava u smislu njegovog povezivanja sa aktualnom dogmatikom privatnog prava leži u Justinijanovom pregnantnom kodifikatorskom djelu, tačnije u Srednjim vijekom recipiranom *Corpus iuris civilis*. Ako je kolijevka Justinijanovog rada bilo Istočno carstvo, proces uobličavanja zajedničkog, opšteg prava—*ius commune europæum*—u cjelosti se odvijao, počev od XII vijeka, na teritoriji predašnjeg Zapadnog rimskog carstva. Pod pojmom *ius commune* (*Gemeines Recht*, *Opšte pravo*) stoga i podrazumijevamo onaj sistem prava koji je rimsko pravo, sadržano u Justinijanovoj kodifikaciji, postepeno prihvatio za pozitivno, integrišući ga s određenim elementima kanonskog i običajnog prava.¹ Istini za volju, kako to izričito primjećuje i van Caenegem, kanonsko se pravo ima smatrati prvim opštim pravom Evrope, jer je bilo „sprovođeno i naučavano u cijelom latinskom Hrišćanstvu, ne uzimajući u obzir političke, etničke i jezičke prepreke“.² Ipak, upravo je *ius commune* ono koje je

¹ M. Petrak, *Ius Commune and Croatian Property Law*, Annals of the Faculty of Law in Belgrade, Belgrade Law Review, University of Belgrade, Year LVI-II, 2010, No 3, p. 151. O značaju *iuris communis* za evropsku istoriju i uopšte pravnu kulturu naročito vidjeti P. Stein, *Rimsko pravo i Evropa — povijest jedne pravne kulture*, Golden marketing — Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.

² R. C. van Caenegem, *European Law in the Past and Future: Unity and Diversity over Two Millennia*, Cambridge University Press, 2008. p. 14.

dugoročno omogućilo pravni i ukupni društveni promet ljudi širom Evrope i postalo temelj za najveći dio savremenih pojedinačnih pravnih sistema, pa ćemo termin Opšte pravo (*ius commune*) koristiti isključivo u ovom prvom shvatanju.³

Budući parohijalno i sa snažnim feudalnim biljegom, a uz sve, uglavnom i usmeno administrirano, srednjovjekovno je pravo dalo povoda onovremenim učenjacima da iz nepregledne kazuistike Justinijanove kodifikacije, različitim metodama obrade i primjene teksta, stvaraju pravo koje će tri vijeka kasnije uistinu postati opštevažeće za sve zemlje zapadne i centralne Evrope (s izuzetkom „jeretičke“ Engleske), no i sa snažnim uticajem na zemlje jadranskoga primorja.

U standardnom narativu o recepciji rimskog prava u Evropi uvriježen je stav koji recepciju cijeni isključivo kroz privatno pravo. Takvo je stanovište dijelom razumljivo ako se u obzir uzme samo obim recepcije, koji je u modernoj istoriji nesumnjivo veći u oblasti privatnog prava. No, recepcija se od poznog Srednjeg vijeka protezala i na građanski postupak, dakako, najviše kroz kanonske procedure, ali i na druge procesne aspekte.⁴ Takva recepcija, koja uprkos njenim gromoglasnim protagonistima na univerzitetima, još uvijek nije mogla postati neka unifikujuća pravna sila u Evropi. U tome su joj smetali partikularni sistemi pravosuđenja (*usus fori*), a ponegdje i običajna prava. Sačekajte se tek XV vijek da dođe do određene harmonije između lokalnih prava, odnosno sudova i rimsko-kanonskog postupka, što je nerijetko bilo i plod vladarske zakonodavne intervencije.⁵ Čini se da u ovome treba i razumjeti osnovu za tako snažan rast i prihvatanje *iuris communis* širom Evrope u periodu koji je slijedio. U svakom slučaju, tome je doprinijela i određena fleksibilnost prava (prije svega pravnikâ) da od mnoštva pravnog materijala izuzme ono što je protekom vremena postalo suvišno, ali i kreira ono što je pogodovalo novim potrebama. Tako je, primjerice, potpuno prevaziđeno jedno od znamenitijih pravila rimskog ugovornog prava — *alteri stipulari non potest*, ali i brojna druga.⁶

Širenje Opšteg prava bilo je nešto jednostavnije u njemačkim zemljama, gdje su se vladari proglasili nasljednicima rimskih careva, pa je sljedstveno i *ius commune* postalo carskim pravom. Taj je proces naročito bio osnažen obnavljanjem Carskog kamernog suda (*Reichskammergericht*) 1495. godine, doduše, ipak ne potpuno bez lokalne opozicije.⁷ Njegov će značaj, najviše kroz djelovanje pandektistike

³ Sintagmu „Opšte pravo“ pišemo velikim početnim slovom da bismo izbjegli bilo kakvu eventualnu konfuziju sa uobičajenim kod nas prevodima anglo-američkih instituta *general law* i *blanket right*.

⁴ Ovdje svjesno, zbog ograničenosti temom, izostavljamo didaktičku vrijednost rimskog prava, koja se, takođe, veoma rano nametnula.

⁵ P. Stein, *Rimsko pravo i Europa — povijest jedne pravne kulture*, Golden marketing — Tehnička knjiga, Zagreb, 2007. str. 95.

⁶ H. Coing, *German „Pandektistik“ in Its Relationship to the Former „Ius Commune“*, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 37, No. 1, 1989. p. 11.

⁷ P. Stein, *op. cit.* str. 97.

ostati dominantan sve do XIX vijeka. S druge strane, u ostalim, ne-njemačkim zemljama, budući da nije bilo jedinstvenog evropskog zakonodavca, Opšte je pravo figuriralo kao *ratio scripta* i tako sebi stvaralo put u široku primjenu.⁸

Iako je prostor današnje Crne Gore još potkraj stare ere, a za Augustove vlade⁹, došao pod rimski steg, te sigurno i pod rimsko pravo, najznačajniji uticaj rimskog prava ostvarivao se u razvijenom srednjovjekovlju kroz kontinuitet istočnojadranskih gradova i njihovih statuta u kojima se „znamenita antička rimska određenja pravедnosti (*iustitia*) i temeljnih načela prava (*praecepta iuris*) impostiraju kao središnje vrijednosti pravne kulture“, kako primjećuje Petrak.¹⁰ Takvo stanje sačuvalo se sve do u ranomoderno doba, s velikom nedoumicom kako je, nakon nestanka države Crnojevića, u zaleđu primorja bio organizovan i administriran privatni život u pravnom smislu, odnosno u kolikom je obimu na njega uticalo *ius commune*, ako uopšte i jeste. Ono što zasigurno možemo znati jeste da su veliki segmenti privatnog života poput braka, porodice i nasljeđivanja u velikoj mjeri i dalje bili pod uticajem rimskog, ovog puta vizantijskog prava, preko crkvenih pravila istočne Crkve, budući da je permanentnost pravosuđenja u civilnim i kanonskim stvarima, zajedno sa običajima, bila legalizovana i od Osmanskog carstva.¹¹ Ostaje vrlo važan i nimalo jednostavan zadatak za budućnost — napraviti iscrpnu analizu i objasniti (makar u skici) sistem crnogorskog privatnog prava od XV do početka XIX vijeka, te ispitati eventualne uticaje *iuris communis*.

Ipak, pojavom modernih kodifikacija građanskoga prava u Evropi XIX vijeka, *ius commune* je, istina, izgubilo snagu izvora prava, dočim je preko svojih principa i vrijednosti, nastavilo da vrši uticaj i na jurisprudenciju i legislativu kroz cijeli XIX i XX vijek.¹² Tako, iako u socijalističkoj Jugoslaviji (pa i u Crnoj Gori čiji je ona tada sastavni dio) bilježimo značajnu ideološku odbojnost prema rimskom pravu kao izrazito klasnom, koja je donekle dovela do utrnuća rimske pravne tradicije, ipak kroz cijeli XX vijek upravo ideje njemačke pandektističke škole provijavaju i inspirišu naš ukupni pravni sistem.¹³

U tom je periodu tradicija Opšteg prava živjela možda i ponajviše kroz njegova opšta pravila utjelovljena u onome što najčešće nazivamo *regulae iuris*.¹⁴ To su ona izvorna antička pravila ili pak ona

⁸ H. Coing, *op. cit.* p. 10.

⁹ D. Dzino, *Illyricum in Roman Politics 229BC — AD68*, Cambridge University Press, 2010. p. 119. sa daljim upućivanjima na literaturu o položaju i administraciji u rimskoj provinciji Ilirik.

¹⁰ M. Petrak, *Rimska pravna baština u Hrvatskoj*, Hrvatska revija 14 (2), Matica Hrvatska, Zagreb, 2014. str. 52–53.

¹¹ M. Mirković, *Pravni položaj i karakter srpske crkve pod turskom vlašću*, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 1965. str. 170.

¹² M. Petrak, *Ius Commune and Croatian Property Law*, p. 151.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ O značaju pravnih izreka u evropskoj pravnoj nauci i praksi naročito vidjeti P. Stein, *Regulae Iuris: From Juristic Rules to Legal Maxims*. Edinburgh, The

koja je oblikovala srednjovjekovna i kasnija evropska jurisprudencija temeljeći ih na ovim prvim koja su nerijetko lapidarno oblikovana, prenoseći tako pravno iskustvo prošlosti „u rasponu od temeljnih pravnih načela do sasvim konkretnih rješenja“.¹⁵ Njih je upravo i najlakše pratiti, pa će u nastavku o tome biti i najviše riječi.

2. *Ius commune* i Skupština Crne Gore

Sedamdesetogodišnja praksa crnogorskog parlamenta u svojoj zakonodavnoj aktivnosti bilježi i svjedoči snažan uticaj koji je rimska pravna tradicija ostavila na crnogorsko pravo. No taj uticaj, a ni svjedočanstva o njemu nijesu uvijek ni jednakog obima niti značaja. Pozivi na rimsku pravnu tradiciju prema karakteru trojaki su. Možemo utvrditi (*i*) one koji se nalaze u najvišim i direktnim izvorima prava (ustav, zakoni i pojedini podzakonski akti), (*ii*) one koji se nalaze u drugim aktima parlamenta, a koji nemaju zakonsku snagu (obrazloženja prijedlogâ zakonâ, izvještaji i zapisnici radnih tijela i vijeća), te (*iii*) one koji su isticani usmeno na plenarnim zasjedanjima u samoj proceduri tzv. čitanja zakonâ. Što se tiče samog oblika u kojem se javljaju, pozivi mogu biti u izvornom obliku na latinskom jeziku ili u, manje ili više uobičajenom, prevodu na naš jezik. Ovi posljednji neće biti obuhvaćeni u tekstu, jer bi za to bila potrebna mnogo dublja i obimnija analiza.¹⁶

Pozivi na *ius commune* tradiciju u formalnim izvorima prava svakako jesu najznačajniji, jer upravo oni najdosljednije svjedoče da između rimske pravne tradicije i savremenog crnogorskog prava zaista postoji organska veza. Ono što zapada za oči, a nije teško ni razumjeti uzrok tome, jeste da se direktni pozivi u izvornom latinskom obliku pojavljuju tek krajem XX i početkom XXI vijeka. Republičko (crnogorsko) zakonodavstvo nema niti jedan takav poziv na latinsku pravnu tradiciju. S druge strane, u saveznom zakonodavstvu

University Press, 1966. i M. Petrak, *Traditio iuridica, vol. I. Regulae iuris*, Novi informator, Zagreb, 2010. sa 100 latinskih regula i vrijednom analizom njihove veze sa savremenom evropskom i hrvatskom doktrinom u pravnoj praksi. Za značaj odabranih izreka u Crnoj Gori s kraja XIX i početka XX vijeka vidjeti i Z. Rašović, *Bogišićeve pravne izreke — Skladnosi između rimskopravnog i crnogorskog narodnog vrela*, CANU, Podgorica, 2016.

¹⁵ M. Petrak, *Traditio iuridica, vol. I. Regulae iuris*, Novi informator, Zagreb, 2010. p. 11.

¹⁶ Posebno je zanimljivo pitanje ustavnosti korišćenja latinskog jezika u zvaničnim zakonodavnim i pravosudnim aktima, budući da član 13 Ustava Crne Gore propisuje, po principu *numerus clausus*, da je u Crnoj Gori službeni jezik crnogorski, a da su u službenoj upotrebi: srpski, bosanski, albanski i hrvatski. Ovo je pitanje vrlo racionalno aktualizirano u M. Petrak, *Ius commune i europeizacija bosanskohercegovačkog prava*, II međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije: Trenutni izazovi i perspektive, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću i Centar za društvena istraživanja Internacionalnog Burč univerziteta, Bihać, 2014. str. 104–107.

takvih primjera unekoliko ima, a kako su se shodno članu 47 stav 1 Ustava Narodne Republike Crne Gore¹⁷ oni primjenjivali i na teritoriji Crne Gore, i njih u ovom smislu moramo uvažiti. Međutim, iz razloga što je njihov donosilac bio savezni zakonodavac, ovom prilikom smo ih izostavili. Sačekajte se tek početak XXI vijeka da se u zakonodavnu praksu, u strogom smislu gledano, počnu prepoznavati direktne reference na tradiciju *iuris communis*. Tako sâm naslov člana 36 Ustava Crne Gore¹⁸ glasi: *Ne bis in idem*. Na ovaj je način crnogorski parlament u svoj sistem direktno unio znamenito antičko procesno pravilo pripisivano jurisprudentu Kvintilijanu¹⁹, a koje, kako je poznato, zabranjuje da istom licu može biti ponovo suđeno, niti može biti ponovo kažnjeno, za isto kažnjivo djelo. Isto pravilo nalazimo i u naslovu člana 18 Zakona o saradnji sa Međunarodnim krivičnim sudom²⁰, ali i u članu 10 Zakona o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Hrvatske o izručenju²¹ čiji naslov glasi: „Načelo *ne bis in idem*“.

Takođe, još jedan tako direktan poziv nalazimo i u naslovu člana 3 Zakonika o krivičnom postupku²² koji glasi: „Pretpostavka nevinošti i *in dubio pro reo*“. Zakonodavac je ovog puta uvrstio takođe antičko pravilo iz Justinijanove Digesta, koje je u ovom obliku, doduše, prvi put u XV vijeku zabilježio italijanski pravnik Edigio Bossi.²³ Ovo pravilo obavezuje sud na donošenje odluke povoljne po okrivljenog u slučaju sumnje u postojanje ma kojeg bitnog obilježja krivičnog djela ili u pogledu činjenica od značaja za primjenu zakona. U istom Zakoniku, u naslovu člana 402 stoji „Povlastica povezanosti (*Beneficium cohaesionis*)“. Ovo načelo omogućava da, ukoliko je sud utvrdio neku olakšavajuću okolnost za okrivljenog, istu može primijeniti i na saokrivljenog. Primijetno je da, uprkos činjenici da je rimsko pravo neuporedivo više uticaja ostavilo na naše privatno pravo, ipak zakonodavna praksa u oblasti krivičnog prava zasigurno prednjači u direktnim pozivima na njega.

U propratnim i drugim aktima ovog zakonodavnog tijela, a koji nemaju zakonsku snagu, svakako je više poziva na *ius commune* tradiciju. Tako nalazimo da u Obrazloženju uz Predlog zakona o grobljima iz 1953. godine u pojašnjenju osnovnih načela prijedloga zakona stoji da su „groblja komunalni objekti (*res publicae*) kojima upravljaju opštinski narodni odbori“. Ovim je zakonodavac groblja označio terminom koji nalazimo u Gajevim Institucijama, a koji je označavao one stvari koje su izvorno bile u svojini rimskog naroda i koje su, kao takve, bile izuzete iz pravnog prometa kriterijumom *humani*

¹⁷ „Službeni list NR Crne Gore“ br. 02/47

¹⁸ „Službeni list Crne Gore“ br. 01/07

¹⁹ M. Petrak, *Traditio iuridica*, p. 84.

²⁰ „Službeni list Crne Gore“ br. 53/09

²¹ „Službeni list Crne Gore — Međunarodni ugovori“ br. 1/11

²² „Službeni list Crne Gore“ br. 57/09

²³ A. Dani et al., *Profilo di storia del diritto penale dal Medioevo alla Restaurazione*, Giappichelli, Torino, 2012, p. 39.

iuris.²⁴ Ono što je ovdje posebno zanimljivo jeste da, uprkos tome da ovaj koncept direktno potiče iz rimskoga prava, izvorno su groblja po svom karakteru bila *res religiosa*, tj. stvari iz domena kulta pokojnikâ, a koje su iz pravnog prometa bile izuzete kriterijumom divini *iuris*.²⁵

U Obrazloženju Predloga zakona o dopunama Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira iz 1958. godine uvodi se konkubinat kao novi prekršaj, kazujući da „konkubinat tj. *matrimonium vulgare* između dva lica raznog pola ne uspostavlja nikakva međusobna prava“. Ovim je putem jedan, takođe antički institut, uz tipično kanoonsko imenovanje, dobio novo ruho, doduše u prijedlogu ovog akta više izjednačen sa onim što se u Rimu nazivalo *adulterium*²⁶ i bilo kažnjivo.

U Predlogu zakona o izmjeni i dopuni Zakona o zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora iz 2019. godine konstatuje se da je „usvojen *Lex specialis* Zakon“ čije se izmjene i dopune sada predlažu, čime je prepoznato pravilo iz Papinijanovih fragmenata u Justinijanovoj Digesta koje protiv aporija unutar pravnog poretka uvodi kriterijum specijalnosti.²⁷ Ista odrednica pojavljuje se, sasvim neobično u samom naslovu prijedloga zakona koji su dvojica poslanika uputila Skupštini na razmatranje aprila 2016. godine. Naime, predloženo je usvajanje „Zakona o primjeni sporazuma o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore (*Lex specialis*)“. Ovaj prijedlog, međutim, nije usvojen. U diskusijama se poziv na ovo rimsko pravilo vrlo često pojavljivao, čak i u televizijskim prenosima, od kojih su neki postali gotovo anegdotalni.

U domenu izgovorene riječi, situacija je značajno bogatija. U tom smislu, pozivi na rimsku pravnu tradiciju bilježeni su i od samih poslanika (ranije delegata), ali i od drugih lica koja posredno ili neposredno učestvuju u radu parlamenta (ministri, eksperti i dr.). Sasvim je simbolički što u plenarnoj diskusiji konstitutivne sjednice Ustavotvorne Skupštine Narodne Republike Crne Gore već nailazimo na dva poziva na latinsku starinu. Prvi od njih nalazimo u riječima Petra Komnenića, predsjedavajućeg Ustavotvorne Skupštine, koji u uvodnom obraćanju kaže da „zakoni još od Zakonika XII tablica moraju da važe za sve jednako“. Na taj način je promovisano načelo zakonitosti čije početke nalazimo još u konstitucijama careva Teodosija i Justinijana.²⁸ U nastavku iste sjednice narodni delegat don Niko Luković, doduše humoristički i bez uticaja na zakonodavstvo, uzvikuje: „Ako možete, uzdržite se od smijeha“, citirajući peti stih čuvene Horacijeve *Ars Poetica* iz Poslanice Pizonima.²⁹

²⁴ M. Horvat, *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1948. str. 139.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.* str. 104.

²⁷ M. Petrak, *op. cit.* p. 79.

²⁸ M. Petrak, *Rimska pravna baština u Hrvatskoj*, str. 52.

²⁹ Horace, *Complete Works*, Delphi Classics, New York, 1981, p. 91.

U plenarnim raspravama, za rimskim pravnim principima se nekad i vrlo ozbiljno potezalo. Tako se, prilikom rasprave nakon usvajanja Zakona o izmjeni Zakona o lokalnoj samoupravi 2014. godine, tadašnji predsjednik Skupštine pozvao i na pravilo *bona fides*. Tom prilikom je, tražeći da se rečeni Zakon vrati na ponovno odlučivanje rekao da „ne treba prevod za *bona fides*, taj institut postoji upravo za to da bi se neke stvari rješavale mimo striktnog normiranja“. Time jedno tipično rimsko pravilo obligacionog prava³⁰ dovodi u vezu sa ponašanjem zakonodavca. Isti je u nastavku rasprave korigovao netačan navod jednog poslanika, koji je zahtijevajući riječ predočio „*priori in tempore priori in jure* (sic!) — Prvi u vremenu, prvi u pravu“, dodajući da izreka „nije tačna. *Prior tempore, potior jure* — Jači u pravu“, referišući tako na pravilo konstitucije cara Karakale, ali i znamenito kanonsko pravilo iz *Liber Sextus* pape Bonifatija.³¹

Zaključak

Kako se može lako i uočiti, ovaj je rad obradio samo direktne pozive na rimsku tradiciju, te su izostali cjelokupni segmenti koji obuhvataju načela, pravila i principe, a pripadajući su rimskoj tradiciji. Među takvima su i *iuris praecepta*, privatna svojina, autonomija volje, sloboda testiranja ali i brojna koja su, duboko ušavši u tkivo savremenog crnogorskog prava, postala njegov organski dio i kao takav zasigurno i najbolji način jačoj evropeizaciji našeg prava. Nemoguće je oteti se opštem utisku da u kvantitativnom smislu zakonodavno vezivanje za rimsku pravnu tradiciju jača od devedesetih godina proteklog vijeka. Isto tako, s druge strane, njen obim u funkcionalnom radu i ekspertskom zakonodavnom procesu unutar parlamenta jenjava, ponekad poprimajući grotesknu formu.

Kako bilo, čini se neopravdanim shvatati *ius commune* i njegov značaj samo u istorijsko-pravnom smislu, tj. odvojenim od savremene pravne dogmatike, kako to *explicite* čini primjerice Margetić.³² Dakako, njegov uticaj u savremenosti, i eventualno prihvatanje kao posrednog izvora prava, ne leži na temelju istorijskog rimskog, odnosno carskog, suvereniteta, već na osnovu vrijednosti ugrađenih u cijeli sistem Opšteg prava, pa ma ga smatrali i u apsolutističkom smislu dijelom *naturalis ratio*. No i pored toga, vidimo da ta pravila i vrijednosti imaju vrlo sklonost evoluiranja, pa na neki način, ako je o tome dopušteno govoriti tako prosvjetiteljski, i sklonost razvitka. S druge strane, ni prigovor o upotrebljivosti rimskih pravnih pravila danas, koji za argumentaciju uzima tobožnju mu neaktualnost i prevaziđenost epohom kodifikacija, nipošto ne stoji. Sasvim suprotno, vjetar

³⁰ M. Horvat, *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, Zagreb, 1939. str. 32.

³¹ M. Petrak, *Traditio iuridica*, p. 113.

³² L. Margetić, *O tzv. aktualiziranju istraživanja rimskog prava*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, v. 27, br. 2, Rijeka, 2006, str. 650.

je pandektističke doktrine najznačajnije punio jedra tradiciji Opšteg prava, upravo u eri zanosâ građanskim kodifikacijama.³³

Stoga je i ovaj tekst jedan mali prilog otvaranju akademske i druge stručne diskusije o mogućem jačem značaju tradicije Opštega prava na dalju (re)evropeizaciju crnogorskoga prava. Konačno, čini se da bez zajedničkog organskog imenitelja ni nema jedinstvenog prava u Evropi.

Literatura

1. Caenegem, R. C. van, *European Law in the Past and Future: Unity and Diversity over Two Millennia*, Cambridge University Press, 2008.
2. Coing, H., *German „Pandektistik“ in Its Relationship to the Former „Ius Commune“*, The American Journal of Comparative Law, Vol. 37, No. 1, 1989.
3. Dani A. et al., *Profilo di storia del diritto penale dal Medioevo alla Restaurazione*, Giappichelli, Torino, 2012.
4. Dzino, D., *Illyricum in Roman Politics 229BC — AD68*, Cambridge University Press, 2010.
5. Horace, *Complete Works*, Delphi Classics, New York, 1981.
6. Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznoga prava*, Zagreb, 1939.
7. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1948.
8. Margetić, L., *O tzv. aktualiziranju istraživanja rimskog prava*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, v. 27, br. 2, Rijeka, 2006.
9. Mirković, dr M., *Pravni položaj i karakter srpske crkve pod turskom vlašću*, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 1965.
10. Petrak, M., *Rimska pravna baština u Hrvatskoj*, Hrvatska revija 14 (2), Matica Hrvatska, Zagreb, 2014.
11. Petrak, M., *Ius Commune and Croatian Property Law*, Annals of the Faculty of Law in Belgrade, Belgrade Law Review, University of Belgrade, Year LVIII, 2010, No 3
12. Petrak, M., *Traditio iuridica, vol. I. Regulae iuris*, Novi informator, Zagreb, 2010.
13. Stein, P., *Rimsko pravo i Europa — povijest jedne pravne kulture*, Golden marketing — Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
14. *Pravni izvori*
15. Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore“ br. 01/07)
16. Ustav Narodne Republike Crne Gore („Službeni list NR Crne Gore“ br. 02/47)
17. Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list Crne Gore“ br. 57/09)
18. Zakon o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Hrvatske o izručenju („Službeni list Crne Gore — Međunarodni ugovori“ br. 1/11)
19. Zakon o saradnji sa Međunarodnim krivičnim sudom („Službeni list Crne Gore“ br. 53/09)

³³ M. Petrak, *Ius Commune and Croatian Property Law*, p. 151.

Andrej Bracanović, LL.M

IN CAPUT ANGULI—OR: ON THE ROMAN LEGAL
TRADITION IN MONTENEGRIN PARLIAMENT

The main goal of this paper is twofold. On the one hand — directly investigating original archival material of Montenegrin Parliament from 1946 onwards — it aims to show the scope of influence that roman legal tradition had on our law-making. On the other hand the author strives to stress historical background in which roman law became the very foundation of contemporary legal system in Montenegro, as well as to highlight several particular influences it made. The paper is consisted of two non-separated parts: *(i)* introduction with short historical overview of *Ius Commune* and its importance, and *(ii)* the central part with major results of the research.

Key words: Roman law, Ius Commune, Parliament of Montenegro, law reception, regulæ iuris, legislature